

В. А. Силенко,
*учитель історії та правознавства
Першої міської гімназії Черкаської міської
ради, учитель вищої категорії, учитель-
методист, Заслужений учитель України*

Творча майстерня для учителів суспільствознавчих дисциплін

СУЧАСНИЙ УРОК СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД

Пояснювальна записка

Запитаймо сучасного учителя: яку педагогічну проблему Ви вважаєте сьогодні надактуальною? І відповідь у різних інтерпретаціях звучатиме майже однаково – втілення у навчально-виховний процес засобів і методик, які б допомагали учням найкраще засвоювати новий матеріал, відкриваючи для себе нові горизонти, розвивати свою особистість.

Головною ланкою навчально-виховного процесу є **урок**. Майже півтисячі років існує ця форма навчання, яка за весь час існування класно-урочної системи пережила сотні трансформацій, проте і у XXI столітті має своє місце і «обличчя» у навчанні. І ми приймаємо урок як данність, але переконуємося, що сьогоднішні реалії виводять цю форму на новий технологічний рівень із заздалегідь відомими і гарантованими результатами.

Стрімко мінливий світ вимагає від людини такої якості як конкурентоспроможність. Найголовнішою місією школи є плекання учня як творця і проектувальника свого майбутнього, допомога йому в усвідомленні смислу життя. А урок історії і суспільствознавства у царині наук – це засіб розвитку і формування особистості. Важливість цього уроку є поміж інших очевидна: окрім історичних, правових, громадянських знань дитина залучається до активного пізнавального процесу, спільної роботи, співпраці для розв'язання проблем і завдань, коли потрібно виявляти спільні комунікативні уміння, формується її світогляд і ціннісна сфера як особистості.

Мета творчої майстерні: формування професійних компетенцій учителя історії для проведення ефективних уроків суспільствознавства.

Завдання творчої майстерні:

- *Систематизувати знання щодо:*
 - стану та технологій впровадження сучасних дидактичних шкільних систем навчання;
 - характеристик основних типів уроків із історії;
 - засобів процесуально-змістового забезпечення різних етапів уроку.
- *Сформувати вміння (навички):*
 - здійснювати аналіз сучасних систем навчання та відбору технологій їх впровадження;
 - використовувати засоби процесуально-змістового забезпечення навчання на уроці в умовах впровадження різних дидактичних систем;
 - структурувати компоненти (частини) уроку з врахуванням різних типів;
 - вибору змісту, форм, засобів реалізації мети, завдань, методів і форм навчання на уроці історії (правознавства, громадянської освіти, філософії та ін.).

- *Розвинути установки до:*
 - використання інтегративного підходу до аналізу сучасних дидактичних систем навчання;
 - трансформації власного педагогічного досвіду у ході опрацювання змісту навчального матеріалу і проведенні уроків.

Навчальна стратегія творчої майстерні:

Реалізація завдань для досягнення результатів курсу здійснюється у дистанційному форматі шляхом:

- самостійного вивчення слухачами навчального матеріалу на основі розробленого для курсу комплексу навчально-методичних матеріалів;
- виконання практичних завдань, спрямованих на набуття слухачами вмінь і навичок на практиці застосовувати теоретичні знання;
- активізацію їх розумової діяльності; розвиток критичного мислення;
- проведення підсумкового контрольного тестування до курсу;
- написання підсумкової залікової роботи.

Методи навчання:

У ХХІ столітті завдяки використанню новітніх технологій (Інтернет, веб-сторінка, мультимедійні засоби (лазерний проектор, ноутбук) можливим та доступним є навчання з використанням активних та інтерактивних методів навчання, а саме: презентація, мозковий штурм, кейс-стаді, метод критичного мислення, вікторина, педагогічна реклама, бліцопитування тощо. На наш погляд, використання кейс-методики у дистанційному навчанні дозволить не лише поліпшити розуміння, активізувати пізнавальний інтерес, але й сприятиме розвитку дослідницьких, комунікативних та творчих навичок учителя.

Форма навчання: індивідуальна.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТВОРЧОЇ МАЙСТЕРНІ

Тема 1. Сучасні підходи до класифікації уроків історії та суспільствознавчих дисциплін. Урок як цілісна система.

Тема 2. Вимоги до сучасного уроку суспільствознавства.

Тема 3. Методичні аспекти підготовки та проведення різних типів уроків суспільствознавства. Характеристики основних типів уроків.

Тема 4. Особливості підготовки учителя до уроку.

Тема 5. Підготовка та реалізація організаційного, дидактичного, виховного, психологічного, санітарно-гігієнічного компонентів уроку суспільствознавчих дисциплін.

Навчальна програма курсу

Тема 1. Сучасні підходи до класифікації уроків історії та суспільствознавчих дисциплін

1.1 Урок як цілісна система.

Урок – головна ланка продуктивного навчально-виховного процесу. Взаємозв'язок уроку, теми і курсу історії. Традиційні структурні елементи уроку історії (правознавства, громадянської освіти, філософії). Залежність структурних елементів уроку від його утримання, основної дидактичної задачі, цілей і типу уроку. Проблема правильного дозування історичного матеріалу, форм і методів роботи, які використовуються на уроці.

1.2 Вимоги до сучасного уроку історії (правознавства, громадянської освіти, філософії).

Урок як єдність цілісного навчального, розвивального та виховного процесу. Вимоги до методичних прийомів учителя, що формують високий рівень навчальних досягнень учнів. Аналіз ефективності використання внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків для досягнення глибини засвоєння навчальної інформації та способів навчальної діяльності. Прийоми для підтримки активної уваги учнів протягом усього уроку. Визначення ефективності методичного прийому розумової діяльності учнів, використання при опитуванні й обліку знань. Емоційні сторони уроку.

Теоретичний матеріал до Тем 1.1

Урок як цілісна система

Навчання – це привласнення соціального досвіду суб'єктом освіти як в умовах самовключення у навчальну діяльність, так і організовану вчителем.

Процес навчання – це цілеспрямована, послідовно організована взаємодія вчителя і учня, опосередкована змістом діяльності, в ході якої відбувається привласнення всіх компонентів змісту освіти.

Урок – це організаційна форма навчання, яка забезпечує навчання, виховання і розвиток постійного складу учнів упродовж визначеного проміжку часу на основі вивчення конкретної і однакової для всіх теми.

Урок – це дзеркало загальної та педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду, ерудиції. Говорячи про урок, не можна забувати про надзвичайно важливу сферу зіткнення навчання й виховання: викладаючи матеріал, педагог не тільки відкриває учням вікно у світ знань, але й виявляє самого себе.

У сучасній школі класно-урочна форма організації навчання переважає у школах світу, незважаючи на те, що дидактичним поняттям «клас», «урок» вже близько 400 років.

У різні періоди розвитку суспільства перевага надавалася тим чи іншим організаційним системам навчання, хоча завжди актуальними залишалися індивідуальна і групова форми.

Групова форма навчання за весь період розвитку педагогічної думки пережила масу трактувань і пояснень. Проте ще у XVII столітті дослідники-педагоги виділяють принципово нову вимогу до організації навчання – «вчитель має займатися зі стабільною групою учнів одночасно».

Контури групового навчання окреслив німецький педагог Й.Штурм. Теоретично обґрунтував і широко популяризував її Я.А.Коменський (1633). На українських теренах уперше групова форма навчання була застосована у братських школах (XVI – XVII століття). Згодом ця форма стала називатися класно-урочною системою навчання.

Урок – це «відрізок» навчального процесу, який є викінченим у смисловому, часовому й організаційному відношенні. Незважаючи на малу тривалість, уроки мають ті структурні компоненти, які характеризують процес навчання в цілому, зокрема: цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контроль-регулювальний та оцінно-результативний. Тому від ефективності уроків залежить ефективність навчального процесу.

Слід зазначити, що перевага уроку як форми організації педагогічного процесу полягає в тому, що він має:

- 1) сприятливі можливості для поєднання фронтальної, групової й індивідуальної роботи;
- 2) дозволяє вчителю систематично й послідовно викладати матеріал, управляти розвитком пізнавальних здібностей і формувати науковий світогляд учнів;
- 3) стимулює інші види діяльності школярів, у тому числі позакласну й домашню;
- 4) на уроці учні опановують не тільки систему знань, умінь і навичок, але й самі методи пізнавальної діяльності.

Вирішуючи конкретні завдання в кожному окремо взятому тимчасовому відрізку навчального процесу, урок є частиною теми, курсу і, відповідно, займає своє місце в системі навчального предмета, вирішує властиві йому на даний момент дидактичні цілі, співвіднесені з навчально-виховними завданнями курсу.

Урок історії є частиною змісту історичної й суспільствознавчої освіти, що займає певне місце в системі шкільного курсу й побудований за проблемно-хронологічному принципу; події і явища представлені в комплексі на кожному відрізку часу. Взаємозв'язки процесів і закономірностей встановлюються з уроку в урок учнями під керівництвом вчителя із проблем економічного, соціально-політичного, історико-культурного й іншого аспектів змісту історичного розвитку.

Проте варто пам'ятати, що учитель на уроці історії має не переказати історичну подію чи ситуацію, а **навчити** оперувати історичними термінами, проводити причинно-наслідкові зв'язки історичних подій, орієнтуватися у історичному просторі і т.д. І тут дуже важливо враховувати навантаження матеріалом і вікові особливості учнів. Навантаження залежить від сумарної кількості виконаної роботи на уроці та від інтенсивності цієї роботи. Тому інтегральною умовою його досягнення є оптимальна щільність заняття.

На кожному уроці виконується багато дій: розумових, аналітичних, пов'язаних із відпочинком, їх значущість для розв'язання завдань уроку різна, але всі вони необхідні. Тому, обговорюючи ефективність дій учителя на уроці, не можна обмежуватися лише оцінкою розумової активності дітей. Треба всебічно визначити доцільність тих чи інших дій педагога, його зусиль, спрямованих на забезпечення освітнього, розвиваючого і виховного впливу. У зв'язку з цим усі дії можна поділити на педагогічне виправдані та недоцільні. До перших належать:

- планування роботи на уроці;
- слухання педагога;
- участь у взаємонавчанні;
- осмислення нового матеріалу;
- аналіз виконаних завдань (вправ, робота з таблицями тощо);
- взаємоконтроль, оцінювання, обговорення;
- підведення підсумків.

Дії, котрі не сприяють розв'язанню завдань уроку, підвищенню його ефективності, належать до недоцільних.

Для активізації процесу навчання, підвищення зацікавленості учнів у засвоєнні історичного матеріалу варто використовувати різноманітні методичні прийоми, серед яких можуть бути робота з першоджерелами, евристична бесіда, робота з історичною (контурною) картою, дослідження, дискусія, робота в парах, групах, практичні, лабораторні роботи тощо.

Теоретичний матеріал до Тем 1.2

Вимоги до сучасного уроку історії (правознавства, громадянської освіти, філософії).

Метод навчання – взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.

Методичні прийоми – це обумовлені методом конкретні дії вчителя і учнів, націлені на вирішення конкретного завдання на уроці.

З-поміж загальних вимог, яким повинен відповідати сучасний урок, виділяються такі:

1. Побудова уроку на основі закономірностей навчально-виховного процесу.
2. Оптимальне поєднання і реалізація на уроці всіх дидактичних принципів і правил.
3. Забезпечення умов для продуктивної пізнавальної діяльності учнів з урахуванням їхніх інтересів, нахилів і потреб.
4. Встановлення міжпредметних зв'язків, усвідомлених учнями.
5. Зв'язок з раніше засвоєними знаннями й умінями, опора на досягнутий рівень розвитку школярів.
6. Стимулювання й активізація розвитку всіх сфер особистості.
7. Логічність і емоційність усіх етапів навчально-пізнавальної діяльності.
8. Ефективне використання педагогічних засобів.
9. Зв'язок з життям, особистим досвідом учнів.
10. Формування практично-необхідних знань, умінь, навичок, раціональних прийомів мислення та діяльності.
11. Формування уміння вчитися, потреби постійного поповнення своїх знань.
12. Діагностика, прогнозування, проектування і планування кожного уроку.

І щоб сучасний урок відповідав всім зазначеним вище вимогам він має бути цікавим як для учня, так і для вчителя. Давно відома істина: цікаво, отже, буду вчитися. Тому перед вчителями-практиками стоїть важливе завдання: створити зацікавленість предметом і підвищити активність учнів в оволодінні навчальним матеріалом.

Одним із основних компонентів активності учнів є інтерес до пізнання. Як свідчить аналіз результатів дослідження інтереси учнів до історії визначаються такими факторами: змістом історичних курсів, методикою викладання, якістю викладу матеріалу в підручнику, віковими та індивідуальними особливостями учнів різних класів. Так учнів 6-х класів, що вивчають курс історії стародавніх цивілізацій, найбільше цікавлять питання культури: міфологія, література, мистецтво, а також діяльність окремих історичних осіб.

Якщо говорити про розвиток активності і творчості учнів на уроках історії, то варто зауважити, що це зв'язок історичного матеріалу з життям, навколишньою дійсністю, вивчення наукової та науково-популярної літератури, використання художньої літератури на уроці; використання міжпредметних зв'язків. Література дає можливість викладати історію так, що серце не залишається холодним до розповіді. Географія показує театр історичних подій. Навіть співи пов'язані з історією. Вивчаючи українські народні пісні, учні характеризують, що саме в них відображається.

Учитися – означає виявляти активність, спрямовану на засвоєння певних знань, вироблення вмінь, навичок. Керування учінням вимагає певної системи методів, які

забезпечують повноцінну учбову діяльність, її освітню й виховну результативність. Метод навчання як засіб керування навчальною діяльністю можна представити як вектор деяких прийомів, частина яких стосується змістовної сторони керування, а інша частина – формальної. Остання показує як формуються в учнів операції і знання, а змістовна – які властивості і відношення в навчальному матеріалі учні засвоюють активно.

Результати багаторічних спостережень показують, що така активність стихійно сама собою виникнути не може. Вона є наслідком цілеспрямованого виховного і навчального впливу на особистість. Найбільш ефективним в цьому плані є активне навчання. Учень – активний учасник навчального процесу. Активність його проявляється в самостійних пошуках засобів і способів розв’язання поставленої проблеми у набутті знань, необхідних для виконання практичних завдань. Все це дозволяє йому відійти від стандартів мислення, стереотипу дій, розвиває прагнення до знань.

У методиці викладання історії в цілому прийнято орієнтуватися на розроблені у дидактиці методи навчальної діяльності вчителя і учнів.

Найпоширеніші в педагогіці такі класифікації методів навчання:

<i>за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації</i> (С. Петровський, Є. Голант)	<i>за характером пізнавальної діяльності учнів</i> (І. Лернер, М. Скаткін)	<i>залежно від основної дидактичної мети і завдань</i> (М. Данилов, Б. Єсіпов)	<i>класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності у процесі навчання</i> (Ю. Бабанський)
<ul style="list-style-type: none"> – словесні; – наочні; – практичні. 	<ul style="list-style-type: none"> – пояснювально-ілюстративні; – репродуктивні; – проблемні; – частково-пошукові; – дослідницькі. 	<ul style="list-style-type: none"> – оволодіння новими знаннями; – формування вмінь і навичок; – перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок; – усного викладу та закріплення навчального матеріалу; – самостійної роботи; – застосування знань на практиці та вироблення вмінь і навичок; – перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок. 	<ul style="list-style-type: none"> – організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; – стимулювання й мотивація учіння; – контролю, самоконтролю, взаємоконтролю і корекції; – самокорекції, взаємокорекції в навчанні.

Поряд з тим, специфіка викладання історії як навчального предмета диктує певну своєрідність застосування загально дидактичних методів. Методист **П.С. Лейбенгруб** виходячи із принципу особливостей учбової діяльності вчителів і учнів на уроках історії створив свою класифікацію методів навчання. В її основі лежить засіб або джерело пізнання історичної дійсності. Отже, на думку П.С.Лейбенгуба методи вивчення історії поділяються на:

- 1) метод розповіді і шкільної лекції вчителя;

- 2) метод бесіди;
- 3) метод наочності;
- 4) метод роботи з підручником;
- 5) метод роботи з історичним документом;
- 6) метод використання у навчанні художньої літератури;
- 7) активні методи вивчення історії.

Окремо зупинимося на активних методах вивчення історії. У їх основі лежить принцип безпосередньої участі, який зобов'язує вчителя зробити учасником навчально-виховного процесу, що вміє діяти, вести пошук шляхів і способів розв'язання тих проблем, які вивчаються у навчальному курсі. Також такі методи дозволяють формувати знання, уміння і навички шляхом залучення тих, хто навчається, до активної навчально-пізнавальної діяльності.

Серед активних методів навчання можна виділили наступні три основні блоки:

а) дискусійні методи (групова дискусія, розбір казусів із практики, аналіз ситуації морального вибору тощо);

б) ігрові методи: дидактичні і творчі ігри, в тому числі ділові (управлінські) ігри, рольові ігри (навчання поведінці, ігрова психотерапія, психодраматична корекція); конгрра (метод усвідомлення комунікативної поведінки);

в) сензитивний тренінг (тренування міжособистої чутливості і сприймання себе як психофізичної єдності з оточуючими).

XXI століття відрізняється від попередніх рівнем розвитку інформатизації і глобалізації. Ці процеси мають ряд ризиків для гармонійного розвитку суспільства в цілому, і дитячого колективу зокрема. Тому всім учителям варто пам'ятати, що стрижнем педагогічної діяльності є **любов до дітей**. «Якщо вчитель має тільки любов до праці, він буде хорошим вчителем, – писав російський письменник-мораліст Л. М. Толстой. – Якщо вчитель має тільки любов до учня, як батько, мати, він буде кращий за того вчителя, котрий прочитав усі книги, але не має любові ні до справи, ні до учнів. Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він – досконалий учитель». Любов учителя до дітей не може бути вибірковою, а повинна спрямовуватися на всіх дітей, навіть якщо через окремих із них він зазнав прикрошів. І тут варто згадати про педагогічний такт.

Важливою складовою педагогічного такту є співвідношення вимогливості та поваги до особистості учня. Повага несумісна з приниженням особистості, людської гідності учня. Вимогливість є одним з виявів поваги вчителя до учня, який рано чи пізно починає розуміти, що невимогливий учитель – це байдужа до них та результатів своєї праці людина.

Важливе етичне значення має оцінювання викладачем навчальної діяльності учнів. Необ'єктивність оцінювання травмує психіку учня, викликаючи негативне ставлення до навчання, відчуття несправедливості, необ'єктивності оцінки діяльності.

Потужний етичний заряд містять у собі вміння учителя керувати своїми емоціями, самовимогливість, любов до предмета, який він викладає, творчий підхід до діяльності, добросовісність у роботі, захопленість.

Перевір себе:

Дайте відповідь:

1. Назвіть дидактичні вимоги до уроку.
2. Що таке стиль уроку?
3. Що потрібно враховувати при організації пізнавальної діяльності учнів на уроці історії (правознавства, етики, громадянської освіти, філософії)?
4. Як Ви розумієте вислів «проблема раціональних витрат часу» на уроці?
5. Чим відрізняється «стандартний» і «нестандартний» урок?

Поміркуйте:

- а) Уроки малоефективні, непродуктивні тому, що погано підготовлені і проводяться з порушеннями дидактичних принципів. А Ви погоджуєтеся з цим твердженням чи ні?
- б) Сьогодні помітна тенденція до звуження завдань уроку, його спрямованість на вирішення переважно навчальних завдань, завдання ж виховні і розвиваючі не повинні переобтяжувати урок. Для цього є виховні години, бесіди і тренінги. Яка Ваша думка сприводу такого підходу?

Список рекомендованих джерел

I – Основні джерела:

1. Баханов К. О. Традиції та інновації навчання історії в школі: Дидактичний словник–довідник. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 204 с.
2. Гузик Н.В. Комбінована система М.П. Гузика у контексті навчання дітей історії (загально-дидактичний і методичний аспекти). – К.: Пляеди, 2005. – 152 с.
3. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник. – Львів; Торонто: Світ, 2003. – 248 с.
4. Кучеренко Т. А., Смирнова М. Є., Малютіна О. В. Інновації як умова ефективної організації навчально-виховного процесу у сучасній школі // Відкритий урок. – 2003. – № 7–8. – С. 32–53.
5. Малафійк І.В. Дидактика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 398 с.
6. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 145 с.
7. Освітні технології: Навч.–метод. посібник / За заг. ред. О. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
8. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 360 с.

II – Додаткові джерела:

1. Баханов К. Інтегрована (комплексна) система навчання історії / В кн.: Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: Монографія. – Донецьк: Юго-Восток, 2005. – С. 213–223.
2. Баханов К. Традиційні та інноваційні системи, технології та моделі навчання: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 344 с.
3. Бондар С., Момот Л., Липова Л., Головка М. Перспективні педагогічні технології: Навч. посіб. / За ред. С. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200 с.
4. Мариновська О. Я., Барабаш О. Д. Педагогічна технологія критичного мислення (Проект «Читання та письмо для розвитку критичного мислення») // Джерела. – 2001. – №3–4. – С. 63–66.

III – Інтернет-ресурси:

1. Л. Ромадіна Сучасні вимоги до уроку. – <http://osvita.ua/school/technol>
2. Бондарук І.П. Методичні умови розвитку критичного мислення учнів на уроках історії. – <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NarOsv/2009-2/09bipuuu.htm>.
3. Використання лекційно-семінарської системи на уроках історії. – <http://i-kar-100.narod.ru/referatu/pedagogika/>
4. Волкова Н.П. Педагогіка. – К.: Вид. центр «Академія», 2001. – http://ebk.net.ua/Book/pedagogics/volkova_pedagogika/zmist.htm

5. Левітас Ф.Л. Сучасний учитель та сучасний урок. – <http://shkola.ua/teacherlesson/view/118>
6. Мартиненко С., Хоружа Л. Методи навчання та їх класифікація. – <http://osvita.ua/school/theory/780>

Тема 2.

Методичні аспекти підготовки та проведення різних типів уроків історії й суспільствознавчих дисциплін

2.1 Характеристики основних типів уроків

Тип уроку – як форма організації діяльності вчителя й учнів на уроці. Класифікації уроків історії по ланках процесу навчання. Типологія уроків історії на основі дидактичної мети (В. Онищук, І. Огородников). Класифікація на основі мети організації занять, змісту і способів проведення уроку (М.Махмутов). Ідея інтенсифікації самостійної роботи учнів у класифікації уроків історії, запропонованої академіком М. В. Нечкіной. Сучасні підходи українських методистів до проблеми класифікації типів уроків історії (В.Мисан, О.Пометун).

Характеристика основних структурних елементів комбінованого типу уроку історії. Основні вимоги, запропоновані до уроку-лекції, уроку-семінару, уроку-гри, уроку-аукціону, прес-конференції та ін. Творчий підхід вчителя до вибору типу уроку історії та інших суспільствознавчих дисциплін.

2.2 Особливості підготовки учителя до уроку

Особистість вчителя історії. Фахова майстерність, ерудиція, культура й ідейна переконаність вчителя історії. Взаємодія і вплив особистості вчителя історії на навчання і виховання учнів.

Види діяльності вчителя історії в школі. Основні етапи підготовки вчителя історії до уроку. Самооцінка і аналіз педагогічної діяльності вчителя. Творчий характер проведення уроку історії. Культура мовлення вчителя історії.

2.3 Підготовка та реалізація організаційного, дидактичного, виховного, психологічного, санітарно-гігієнічного компонентів уроку суспільствознавчих дисциплін.

Аналіз уроку як один з основних інструментів реалізації психолого-педагогічного аспекту внутрішнього шкільного управління. Реалізація основної дидактичної мети уроку. Здійснення розвитку учнів у процесі навчання. Виховання в процесі уроку. Вибір методів навчання. Характеристика факторів, які впливають на ефективність уроку. Інтенсивність і продуктивність праці на уроці.

Теоретичний матеріал до Теми 2.1

Характеристики основних типів уроків.

Елементи уроку – види діяльності вчителі й учня. До елементів уроку відносять організаційний момент; перевірка знань попереднього навчального матеріалу, логічно пов'язаного зі змістом даного уроку; перехід до нового матеріалу; вивчення нового матеріалу; закріплення; підведення підсумків уроку; домашнє завдання.

Структура уроку – це співвідношення елементів (етапів, ланок) уроку в їхній певній послідовності й взаємозв'язку між собою.

Чи може сучасний урок бути радісним і цікавим для учнів? Чи може він розкрити творчий потенціал особистості, поставивши її в ситуацію морального вибору й підготувати до самостійного рішення? Досвід практиків доводить, що може, однак лише за умови, якщо процес навчання перевести на інноваційну основу шляхом перебудови педагогічної технології самого викладача і навчальної технології учня, змінивши сам підхід до здобуття знань.

Сучасним можна назвати той урок, що побудований на засадах розвиваючого навчання, а також сприяє розвитку в учнів розумових операцій: умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між різноманітними фактами, явищами, а також виробленню навичок логічного структурування.

Використання на уроках різних інноваційних технологій (як то навчання як дослідження чи розвиток критичного мислення) забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань з предмета, дає відчуття потреби в самоосвіті, формує стійкий інтерес до матеріалу, що вивчається, сприяє розвитку творчої особистості.

Але ж всі інноваційні процеси стосуються, насамперед, уроку, особливо його структури.

Організаційну форму навчання викладач обирає, залежно від теми, яка вивчається, та на підставі системного підходу до викладання свого предмета. Систему уроків викладач вносить до перспективно-тематичного планування. При цьому необхідно чітко продумувати та визначати місце і значення уроку, обсяг знань, якими повинні оволодіти учні, їх готовність до засвоєння нових знань на необхідному рівні.

У структурі уроку утворюються мікро- та макроетапи:

- мікроетап – елементарна одиниця системи, яка поєднує в собі чергове дидактичне завдання, з відповідним до нього змістом матеріалу, методичними прийомами та способами організації.
- макроетап – відносно завершений цикл пізнання: початкове вивчення нового навчального матеріалу, його закріплення, контроль і самоконтроль.

Структура уроку досконала в тому випадку, якщо враховує закономірності навчання, умови педагогічного процесу в даному класі й дозволяє вдало реалізувати педагогічний задум учителя. Отже, не структура уроку, узятя сама по собі, а її відповідність педагогічним умовам і задуму впливає на ефективність навчання.

Дослідник М. І. Махмутов відзначав, що структура уроку не повинна бути аморфна, безлика, випадкова, що вона повинна відбивати: закономірності процесу навчання як явища дійсності, логіку процесу навчання; закономірності процесу засвоєння, логіку засвоєння нових знань, як внутрішнього психологічного явища; закономірності самостійної розумової діяльності учня як способів його індивідуального пізнання, що відбиває логіку пізнавальної діяльності людини, логіку викладання; види діяльності вчителя й учнів як зовнішні форми прояву сутності педагогічного процесу. Елементами уроку, які при своєму взаємозалежному функціонуванні відбивають ці закономірності, є актуалізація, формування нових понять і способів дій і застосування засвоєного матеріалу.

Різнманіття структур уроків, методів їхнього проведення й дидактичних цілей припускає розмаїтість їхніх типів. Кожен урок, будучи елементом процесу навчання й системи змісту курсу, входить у той або інший тип – групу уроків, що має певні інтегральні риси. Тип уроку впливає на якість навчання й розвитку учнів. Залежно від того, які ознаки (сторони) уроків беруться за основу, виділяються їхні різні типи.

Серед методистів існують різні точки зору на типологію уроків. Проблема ця дуже складна й не цілком сьогодні розкрита ні у світовий, ні у вітчизняній дидактиці, внаслідок чого існують різні підходи до класифікації уроків. Кількість відомих нині класифікацій обчислюється десятками.

Одна з перших найбільш обґрунтованих класифікацій уроків належить радянському дидакту **І.Н. Казанцеву**, що запропонував групувати уроки по трьом принципам (критеріям): змісту, дидактичним цілям, способам проведення. І.Н. Казанцев бере методичні прийоми вчителя, що використовуються під час уроку, серед яких лекція, бесіда, екскурсія, лабораторні заняття. Ще раніше С.В. Іванов запропонував класифікацію на основі ланок процесу навчання.

Серед наших дидактів і закордонних найбільш повно розробленою вважається класифікація уроків, авторами якої є **М.А. Данилов і Б. П. Єсіпов**.

У розгорнутому виді дана класифікація більшістю методистів представлена в такий спосіб:

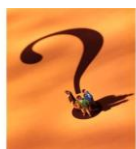
1. Комбіновані, або змішані, уроки.
2. Уроки по ознайомленню учнів з новим матеріалом:
 - а) ознайомлення з фактами й конкретними явищами;
 - б) осмислювання й засвоєння узагальнень;
 - в) уроки, на яких представлені факти й висновки.
3. Уроки закріплення знань:
 - а) повторення на початку роботи після тривалої перерви;
 - б) поточне повторення.
4. Уроки по узагальненню й систематизації вивченого.
5. Уроки по виробленню й закріпленню вмінь і навичок.
6. Уроки перевірки знань:
 - а) усної перевірки знань;
 - б) письмової перевірки;
 - в) з перевірочними завданнями й практичним характером;
 - г) розбір перевірених робіт.

Ряд теоретиків-дидактів вважають досить перспективною структуру уроку, розроблену **М.І.Махмутовим**, що пропонує класифікувати уроки за метою організації, детермінованою загальнодидактичною метою, характером змісту досліджуваного матеріалу й рівнем навченості учнів. Відповідно до цього підходу виділяються наступні типи уроків:

- 1) уроки вивчення нового матеріалу;
- 2) уроки вдосконалювання знань, умінь і навичок (уроки формування вмінь і навичок, цільового застосування засвоєного);
- 3) уроки узагальнення й систематизації;
- 4) комбіновані уроки;
- 5) уроки контролю й корекції знань, умінь і навичок.

Варто мати на увазі, що перераховані типи уроків в «чистому» виді рідко зустрічаються в практиці роботи вчителя. Так чи інакше, функції одного типу уроку часто вплітаються в структуру іншого типу. Різниця полягає в тім, що кожен тип уроків відрізняється домінуванням певної функції, наприклад вивчення нового матеріалу або його перевірка, а інші функції інших типів уроку носять допоміжний характер. Тому класифікація уроків продовжує залишатися однією з актуальних проблем дидактики.

Перевір себе:

Дайте відповідь:

1. Які типи уроків Ви використовуєте у своїй практиці найчастіше? Чому?
2. Який із типів уроку Ви зовсім не використовуєте (або вважаєте недоцільним у використанні в навчальній практиці)? Чому?

Поміркуйте:

У праці «Розмова з молодим директором» В.О. Сухомлинський зауважив: «Без передбачення й наукового розрахунку педагогіка схожа на знахарство, а вчитель, який не хоче або не вміє розраховувати, – на неграмотну няньку». Як Ви вважаєте, що мав на увазі автор під словосполученням «передбачення й науковий розрахунок»? Чи поділяєте Ви думку автора?

Теоретичний матеріал до Темі 2.2

Особливості підготовки учителя до уроку.

«Кожний урок повинен бути для учителя завданням, до виконання якого він прагне, обдумуючи його завчасно: кожним завданням необхідно чогось досягти, зробити подальший крок і змусити весь клас зробити цей крок...»

К.Д. Ушинський

Підготовка до уроків починається ще до початку навчального року з вивчення державного стандарту й програм для всіх класів. Тільки в цьому випадку вчитель буде давати не окремі уроки, а систему уроків по темі й курсу історії в цілому. Із цих документів вчитель виявляє систему фактів і понять, вивчення яких буде заглиблюватися й уточнюватися в міру оволодіння учнями знаннями, уміннями й навичками, розвитку їх як особистості. Потім простежується, як ця система відбита в шкільних підручниках, яка їхня структура й зміст, характер викладу історичного матеріалу, методичний апарат. Аналіз підручників дасть можливість виявити взаємозалежні між собою уроки, їхню роль і місце в досліджуваному курсі. Більш детальний перегляд державного стандарту, підручника й програми дозволить намітити освітньо-виховні цілі вивчення розділів і тим курсу.

Тематичне планування уроків – система їхнього об'єднання з обліком історичних і логічних зв'язків, форм і типів занять. Учитель визначає теми, зміст яких буде розкрито самим учителем і теми, доступні для самостійного вивчення учнями. Лише з'ясувавши пізнавальні можливості учнів конкретного класу, вчитель на базі тематичного планування складає поурочне планування.

Не можна ототожнювати викладання з викладом матеріалу. Викладання – це єдність всіх етапів діяльності вчителі, починаючи з підготовки до уроку й закінчуючи аналізом його результатів, тоді ж як виклад матеріалу стосується пояснення тієї чи іншої події відповідно до теми уроку.

У підготовці учителя до уроку дидакти виділяють три етапи: *діагностика, прогнозування, планування*. При цьому передбачається, що вчитель добре знає фактичний матеріал, впевнено володіє ним, у нього немає проблем з освітніми завданнями.

Діагностика зводиться до уточнення всіх обставин проведення уроку: можливостей учнів, мотивів їхньої діяльності та поведінки, інтересів і здібностей, запитів і нахилів, рівня підготовки, характеру навчального матеріалу, його особливостей, структури уроку, а також аналізу всіх витрат часу в навчальному процесі – на актуалізацію опорних знань, засвоєння нового матеріалу, закріплення і систематизацію, контроль і корекцію знань, умінь. Результатом діагностики повинна бути діагностична карта уроку.

Прогнозування забезпечує оцінку різних варіантів проведення майбутнього уроку і вибір з них найоптимальнішого.

Планування – завершальна стадія підготовки, в ході якої створюється план управління пізнавальною діяльністю учнів. У поурочному плані учителя повинні відображатися такі моменти:

- дата проведення уроку і його номер за тематичним планом;
- назва теми уроку і класу, в якому він проводиться;
- цілі і завдання освіти, виховання і розвитку учнів;
- структура уроку з вказівкою послідовності його етапів і приблизного розподілу часу за ними;
- зміст навчального матеріалу;
- методи і прийоми роботи учителя в кожній частині уроку;
- навчальне обладнання, необхідне для проведення уроку;
- домашнє завдання.

План-конспект повинен бути детальним. Ця вимога виведена з практики: нікому ще не вдалося стати майстром без осмислення в усіх подробицях організації уроку, який має проводитися.

Кожен етап підготовки до уроку історії реалізує ряд функцій.

1. **Гностична** функція передбачає реалізацію наступних етапів підготовки уроку:

- 1) осмислення змісту навчального матеріалу;
- 2) формулювання дидактичної мети відповідно до мети вивчення розділу й теми, курсу в цілому;
- 3) визначення типу уроку;
- 4) побудова структури уроку;
- 5) відбір навчального матеріалу.

Таким чином, вчитель, відібравши зміст, продумує тип уроку, структуру, що відповідає логіці учбово-пізнавальної діяльності учнів.

На цьому ж етапі визначається, які вміння школярів й як формувати; які почуття будити. Вибравши джерела знань, учитель продумує способи їхнього сполучення. До джерел знань можна віднести текст підручника, розповідь або лекцію вчителя, історичний документ, навчальну картину, відеофільм, презентацію, аудіо запис тощо.

Підготовка до нового уроку історії включає аналіз домашнього завдання попереднього уроку (окрім вступного). Саме по ньому буде будуватися опитування учнів. Питання й завдання розраховані на осмислення, поглиблення й систематизацію знань. Вони можуть містити в собі елементи проблемності. Формулювання питання повинне орієнтувати учнів на виклад головного, основного, на зіставлення й аналіз фактів, оцінку історичних явищ. Питання по попередньому матеріалу повинні бути пов'язані з матеріалом опитування або зі змістом нової теми.

2. **Конструююча** функція припускає:

- 1) аналіз особливостей складу учнів конкретного класу;
- 2) відбір прийомів і засобів викладання й навчання;
- 3) визначення домінуючого характеру діяльності учнів, що включає в себе три рівні пізнання – відтворюючий, перетворюючий, творчо-пошуковий. Найпростіший, репродуктивний – це відтворюючий рівень. Учень лише відтворює все те, що дає на уроці вчитель (повторює міркування; креслить за вчителем таблицю; показує об'єкт, що тільки що показав учитель). Більш складний – перетворюючий рівень пізнання (учень слухає лекцію й складає її план чи конспект; по декількох параграфах підручника заповнює таблицю; за словесним описом показує об'єкт на карті). Найскладніший – це творчо-пошуковий рівень (учень робить самостійні висновки й прогнози; продумує альтернативні ситуації в розвитку історичних подій).

Від обраного рівня діяльності учнів будуть залежати методи роботи вчителя на уроці історії. У слабо підготовленому класі прийдеється скоротити опитування й більше часу виділити на роз'яснення нового, у сильному класі – збільшити кількість логічних

завдань. Від активності й підготовленості учнів класу залежить темп викладу матеріалу. Варто мати на увазі, що на уроці виклад матеріалу повільніше темпу розмовної мови.

Уроки історії, однакові за змістом, можуть значно відрізнятись за методикою їхнього проведення з урахуванням пізнавальних можливостей учнів класу. Вільний вибір видів діяльності розкриває здібності й захоплення учнів, їхні інтереси, показує рівень оволодіння навчальними вміннями.

Третя, четверта й п'ята функції реалізуються як при підготовці уроку, так й у ході його проведення.

3. **Організаційна** функція тісно пов'язана з попередніми. Реалізуючи її, учитель продумує: як почати урок; чим учні будуть займатися на уроці; як їх націлити на сприйняття нового; у які види робіт утягнути всіх учнів; яка діяльність викличе інтерес учнів; які дати пізнавальні завдання; які будуть завдання на висловлення особистої думки; як поставити проблемне питання; як організувати домашнє завдання і як воно буде враховувати засвоєння знань уроку; яким умінням навчаються учні, а які продовжують удосконалюватися.

4. **Інформативна** функція стосується навчального змісту уроку: які прийоми викладу змісту будуть на уроці; які використати при викладі засобу навчання. Розробляючи зміст, вчитель визначає, який матеріал – основний, додатковий, у якій формі, обсязі дати; розробляє прийоми розкриття нового змісту; підбирає навчальні посібники до уроку.

На уроці історії вчитель буде не просто переказувати матеріал підручника, а викладати головні, основні питання теми, докладно пояснювати те, що представляє труднощі для учнів. Вчитель намічає, що із програмного матеріалу треба виділити, що викласти докладніше або коротше. На конкретних фактах підручника він буде розкривати й конкретизувати нові поняття, барвисто й образно викладати сухий матеріал підручника (якщо цей матеріал важливий у освітньо-виховному значенні). Учителеві часто доводиться давати матеріал яскравіше, цікавіше й конкретніше, ніж у підручнику.

5. **Контрольно-облікова** функція передбачає продумування: як будуть перевірятися, закріплюватися знання; як учні зможуть висловити власну думку, відношення до досліджуваного; як оцінити знання.

6. **Коригувальна** функція підбиває підсумок уроку: чи правильно відібраний матеріал, чи цікаві і змістовні факти, чи були істотні проблеми; чи правильна дидактична мета уроку й наскільки вона досягнута; чи врахував учитель особливості класу; чи правильно обраний тип уроку, чи доцільно були підібрані навчальні методи, прийоми, форми навчання; чи цікаві й чи доступні пізнавальні завдання; що й чому засвоєно слабо; яка може бути оцінка рівня засвоєння знань.

Коригувальну функцію вчитель здійснює після кожного уроку, виявляючи свої удачі й промахи, намічаючи зміни своєї наступної роботи. У конспекті або плані уроку вчитель може робити короткі записи: «підсилити теоретичну частину уроку», «зняти зайві факти», «увести для опитування таблицю». Ці зауваження можуть враховуватися і при підготовці до уроку в наступному році.

Для того, щоб урок був успішним і продуктивним, потрібна неабияка підготовка учителя. Фах, талант, постійний пошук, творчість... Цей перелік можна продовжувати, проте якщо талант нам дається від Бога і ми його або розвиваємо або ж ні, то творчості можна навчитися.

Дослідниця **С.О. Сисоєва** вводить чотири рівні творчої педагогічної діяльності вчителя:

1) **репродуктивний рівень** характеризується тим, що вчитель, працюючи на основі вироблених до нього методик, рекомендацій, досвіду вибирає ті, які найбільше відповідають конкретним умовам його праці та індивідуально-психологічним особливостям учнів;

2) **раціоналізаторський рівень** характеризується тим, що вчитель на основі аналізу свого досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності вносить корективи у свою роботу, вдосконалює, модернізує деякі елементи існуючих рекомендацій, методик, досвіду відповідно до нових завдань, які виникають у конкретних умовах;

3) **конструкторський рівень** характеризує діяльність вчителя тоді, коли на основі власного досвіду, самоаналізу своєї діяльності й знань психолого-педагогічних особливостей кожного учня та учнівського колективу в цілому, вчитель, використовуючи існуючі методики, рекомендації, передовий досвід, конструює власні варіанти вирішення педагогічних проблем, прагнучи до найбільш оптимального їх розв'язання;

4) **новаторський рівень** характеризується тим, що вчитель підходить до вирішення педагогічних проблем на принципово нових засадах, які відрізняються новизною, оригінальністю та високою результативністю.

Також варто визначити і особливості самоорганізації вчителя:

- підготовленість до уроку і головне – усвідомлення психологічної мети, внутрішня готовність до її здійснення;
- робоче самопочуття на початку уроку і в процесі (зібраність, енергійність, наполегливість в здійсненні поставленої мети, оптимістичний підхід до того, що відбувається на уроці, педагогічна винахідливість і ін.);
- педагогічний такт (випадки прояву);
- психологічний клімат на уроці (підтримка атмосфери радісного, щирого спілкування, діловий контакт і ін.).

Перевір себе:

Дайте відповідь:

1. Назвіть етапи підготовки учителя до уроку і дайте їх коротеньку характеристику?
2. Що таке самоорганізація вчителя? Чи має вона предметні особливості?

Поміркуйте:

- а) «Сильним, досвідченим стає той педагог, який уміє аналізувати свою працю...» В.О. Сухомлинський. Чи поділяєте Ви думку Великого педагога?
- б) Учитель добре підготувався до уроку, підібрав цікавий матеріал, запроектував «входи» у проблемні ситуації і «виходи» з них, а урок, як кажуть, «не відбувся». Які причини Ви могли б назвати? Запропонуйте свій «педагогічний рецепт», щоб такі ситуації не відбувалися.

Теоретичний матеріал до Теми 2.3

Підготовка та реалізація організаційного, дидактичного, виховного, психологічного, санітарно-гігієнічного компонентів уроку суспільствознавчих дисциплін.

«Урок треба осмислити не як основну форму організації процесу навчання, а як акумулятор життя дитини в цілому, створюючи цим другий рівень життя дітей,

*цікавішого, багатограннішого і багатшого,
ніж їх спонтанне життя».*
Шалва Амонашвілі

Урок є основною організаційною формою навчально-виховної роботи і складним психолого-педагогічним актом в процесі навчання, що базується на власній організаційній методиці та психологічних засадах. Правильна побудова уроку має не тільки навчальне, а й виховне значення, сприяє не лише засвоєнню знань, а й формуванню зібраності, організованості та дисципліни учнів. Тому урок має відповідати організаційним, дидактичним, психологічним, етичним та санітарно-гігієнічним вимогам, які тісно пов'язані між собою, доповнюють одна одну.

При підготовці та реалізації дидактичного аспекту уроку пропонуємо вчителю скористатися наступною **Пам'яткою**.

При визначенні теми, цілей та завдань уроку, мотивації навчальної діяльності учнів потрібно:

- з'ясувати логіко-структурні, дидактичні та методичні особливості теми;
- поставити освітню, виховну та розвивальну цілі уроку відповідно до змісту теми та її особливостей;
- визначити мету – домінанту уроку та шляхи її досягнення;
- визначити проміжні цілі на кожний етап уроку та види навчальної діяльності учнів;
- розкрити мотиви вивчення теми уроку та навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- підібрати форми, методи та засоби стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- співвіднести результативність навчання з поставленими цілями та завданнями уроку.

При виборі та реалізації змісту навчального матеріалу вчителю слід:

- підібрати зміст навчального матеріалу відповідно до теми уроку, поставлених цілей та завдань;
- виділити у змісті навчального матеріалу головне, істотне, пояснювальну, ілюстративну та інструктивну інформацію;
- виділити у змісті навчального матеріалу пріоритетні світоглядні поняття та ідеї, які будуть формуватися на уроці;
- розділити навчальний матеріал на смислові частини (блоки) та встановити зв'язки між ними;
- виявити внутрішньо предметні та міжпредметні зв'язки, намітити шляхи їх реалізації на уроці;
- виявити освітній, виховний та розвивальний потенціали навчального матеріалу (у разі необхідності посилити будь-який із них);
- вибрати методи та засоби навчання, форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, за допомогою яких досить повно реалізується навчальний матеріал на уроці та досягається поставлена мета;
- визначити зміст і оптимальний об'єм домашнього завдання відповідно до теми та мети уроку.

При реалізації диференційованого підходу до учнів у навчально-виховному процесі вчителю слід:

- підібрати (у разі необхідності розробити) диференційований дидактичний матеріал і шляхи його реалізації на уроці;
- визначити методи та засоби диференційованої роботи на уроці зі здібними, талановитими, слабкими учнями;
- намітити шляхи досягнення мети – домінанти уроку;
- визначити зміст, форми, методи та засоби диференційованої роботи з учнями на уроці та їх профорієнтації;
- підготувати диференційовані домашні завдання.

При реалізації внутрішньо предметних і міжпредметних зв'язків учителю слід:

- проаналізувати зміст навчального матеріалу з метою виявлення спільних елементів знань і розробити шляхи їх реалізації на уроці;
- розкривати зміст навчального матеріалу у взаємозв'язку з вивченим раніше та перспективою його використання при вивченні наступних тем курсу;
- реалізувати зміст, методи, засоби формування загально навчальних умінь і навичок учнів в узгодженні з учителями інших предметів;
- визначити та реалізовувати на уроці провідні наукові ідеї, закони, закономірності навчання, виховання та розвитку учнів;
- координувати зусилля вчителів окремих навчальних предметів щодо здійснення профорієнтаційної роботи з учнями на уроці.

З метою забезпечення інтенсифікації навчання вчителів слід:

- визначити оптимальність інформаційної місткості навчального матеріалу та шляхів його реалізації;
- відібрати та реалізувати зміст, методи, засоби, форми інтенсифікації навчання;
- визначити та цілеспрямовано дотримуватися оптимального темпу та ритму навчально-пізнавальної діяльності учнів, що забезпечують її інтенсифікацію;
- забезпечити оптимальні умови інтеграції навчання, моральний мікроклімат на уроці.

З метою забезпечення демократизації навчання вчителів слід:

- формувати вміння та навички колективної навчальної діяльності учнів на основі демократичних норм взаємовідносин між учителем та учнями;
- урахувувати індивідуальні особливості учнів у процесі навчання, активізувати їх творчу діяльність;
- формувати активну позицію та установку учнів до самостійного надбання знань, умінь і навичок;
- у процесі навчання реалізувати такі елементи демократизації, як гласність, критика та самокритика, уміння переконувати, полемізувати, опонувати;
- спонукати учнів до диференційованого сприйняття навчальної інформації та формувати вміння інтегрувати її, робити узагальнення та висновки;
- залучати учнів до активної участі у навчально-виховному процесі;
- формувати свідому дисципліну та самодисципліну учнів, створювати атмосферу співробітництва та співдружності.

З метою забезпечення гуманізації навчання вчителів слід:

- добирати зміст навчального матеріалу, реалізація якого би максимально впливала на емоційну сферу учня, розвиток у нього добрих почуттів, прагнень;
- формувати в учнів гуманні мотиви діяльності, основою яких є альтруїстична мета та бажання творити добро;

- виявляти та реалізувати виховний потенціал навчального матеріалу з метою формування гуманних якостей особистості;
- широко використовувати засоби народної педагогіки з метою формування гуманних рис і переконань учнів;
- створювати на уроці ситуації, розв'язання яких вимагало би від учнів прояву гуманності, сприяло формуванню гуманних відносин у колективі;
- урахувати у процесі навчання прояв емоцій, які блискавично оволодівають учнями (афекти), керувати ними;
- формувати ділові товариські відносини в колективі класу;
- бути зразком гуманної людини з відповідними гуманними рисами та переконаннями.

З метою забезпечення національної спрямованості навчання вчителів слід:

- вивчати та вдосконалювати українську мову як єдинодержавну;
- формувати в учнів почуття гордості за рідний край, історію свого народу, науку та культуру;
- забезпечити ефективність вивчення історії рідного краю; його географічного та етнографічного положення;
- оволодівати змістом, принципами, формами та методами національного виховання;
- створювати атмосферу національного духу в навчально-виховному процесі;
- формувати зацікавленість учнів і батьків у відродженні національної культури українського народу;
- активізувати громадянську діяльність учителів, учнів і батьків із пропаганди та впровадження ідей народної педагогіки в життя школи та сім'ї.

З метою вдосконалення технологій навчання та впровадження інноваційних, вітчизняних і зарубіжних технологій учителів слід:

- чітко продумувати технологію уроку відповідно до змісту та мети навчання;
- у разі потреби розробляти технології конкретного структурного компонента уроку, аспекту навчально-виховного процесу, виду навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- упроваджувати прогресивні технології навчання, розроблені й апробовані вітчизняними та зарубіжними вченими-педагогами;
- ширше впроваджувати альтернативні технології навчання, модернізувати застарілі.

З метою забезпечення перевірки та корекції навчальних досягнень учнів учителям слід:

- включати у зміст контрольних робіт і завдань основні елементи знань навчального матеріалу;
- урахувати під час перевірки навчальних досягнень учнів основні вимоги, які ставляться до них;
- забезпечувати оптимальне співвідношення перевірки теоретичних знань учнів та алгоритмів їх практичного застосування;
- використовувати інноваційні форми та методи перевірки навчальних досягнень учнів;
- використовувати 12-бальну систему та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів;
- вибирати та забезпечувати реалізацію змісту, форм і методів, корекції знань і способів діяльності учнів з метою усунення прогалин у їх знаннях;

- озброювати учнів педагогічно доцільними методами та засобами самоконтролю та взаємоконтролю.

При виборі і реалізації методів навчання на уроці варто враховувати:

- специфіку змісту, мети та завдань уроку;
- вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їх навчальної підготовки;
- наявність зв'язків і залежностей між складовими методу: мета вчителя й учнів, діяльність учителя й учнів, суб'єкт – суб'єкт (учитель – учень), які рухаються вперед у своєму вдосконаленні й розвитку в навчальній діяльності;
- вид контролю та корекції знань, умінь і навичок учнів;
- рівень стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, розвитку інтересу до навчання, відповідальності за його результати;
- етапи формування та розвитку загально навчальних і спеціальних умінь і навичок учнів;
- варіативності самостійної праці учнів.

Вибір і реалізація на уроці засобів навчання передбачає:

- урахування при виборі засобів навчання особливостей змісту, мети та завдань уроку;
- доцільний вибір сукупності вербальних і наочних засобів навчання (слово випереджає, слідує, супроводжує наочність), ТЗН і комп'ютера;
- вибір і реалізація засобів розвитку мислення та уяви учнів у процесі навчання (образного, логічного, абстрактного);
- дотримання санітарно-гігієнічних вимог і норм витрат часу на використання аудіовізуальних засобів навчання на уроці;
- формування вмінь і навичок в учнів використання засобів навчання в навчально-пізнавальній діяльності.

Вибір і реалізація форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці передбачає:

- урахування специфіки змісту, мети та завдань навчання при виборі форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- визначення раціональної сукупності колективних, групових та індивідуальних форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці;
- вибір і реалізація домінуючої форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці;
- дидактичне забезпечення форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, що реалізуються на уроці;
- забезпечення педагогічного управління фронтальною, груповою та індивідуальною діяльністю учнів; забезпечення взаємозв'язку методів, засобів навчання та форм організації навчально-пізнавальної

Санітарно-гігієнічні вимоги до уроку акцентують увагу вчителя на відповідальності не тільки за глибокі та фундаментальні знання дітей, але й за їх психофізіологічний стан.

Значна частина санітарно-гігієнічних вимог до процесу навчання повинна виконуватися без безпосередньої участі вчителя (забезпечення відповідної площі, кубатури класних приміщень, освітлення класу, раціональний розклад уроків, сприятливий шкільний режим та ін.). Проте, будь-яке порушення норм шкільної гігієни вчитель не має залишати без уваги.

Протягом уроку він повинен стежити за рівнем втомлюваності учнів. Сам процес втомленості має дві фази: рухливої непосидючості та загальмованості. Якщо учень починає відволікатися від роботи, займатися сторонніми справами, потягатися,

розмовляти – це ознака першої фази втомленості. В'ялість, апатія, позіхання, розсіяність свідчать про виникнення загальмованості. Щоб уникнути другої фази втомленості, необхідно зробити короткочасний відпочинок або змінити вид діяльності учнів.

На працездатність учнів впливають і меблі, за якими вони сидять. Невідповідність висоти парт викликає психологічний дискомфорт, може призвести до порушення постави та зору дітей. Втомленість учнів можуть спричинити тіснота, задуха, підвищена вологість, хімічний склад повітря (повітря, в якому 0,1% вуглекислого газу, є несприятливим для перебування людини). Тому провітрювання класу є обов'язковою санітарно-гігієнічною вимогою до організації навчального процесу.

Учнів стомлює одноманітність, нетворча робота. Вони більше втомлюються на нецікавих уроках, ніж на уроках, наповнених напруженим, цікавим змістом. Саме тому вчитель повинен уміло використовувати інтонаційні засоби мови, стежити за її гучністю та інтенсивністю, чергувати різноманітні методи навчання, використовувати гру, створювати ситуації зайнятості та емоційного переживання. Гігієна розумової праці пропонує також вміле поєднання логічних міркувань з науковими образами, постійний перехід від простого матеріалу до складнішого, що забезпечує нормальне функціонування кори головного мозку, віддаляє прояви стомленості.

Значні санітарно-гігієнічні вимоги пред'являються до використання технічних засобів навчання і засобів наочності. Використання контрастних екранів і підйомних майданчиків при демонструванні макетів, застосування кольорових діаграм, ретельне затемнення при перегляді кінофільмів, діафільмів, чіткість зображення на екрані, світлові указки та кольорова крейда полегшують зорове сприйняття учнів і сприяють активній діяльності учнів на уроці.

Оволодівши змістом і методикою аналізу основних компонентів дидактичного аспекту уроку, учителі без особливих труднощів можуть побудувати ефективний урок і проаналізувати ефективність дидактичного аспекту уроку в синтезі.

Перевір себе:

Дайте відповідь:

1. Назвіть компоненти сучасного уроку історії?
2. Що таке прогнозування методів навчання?
3. Як Ви розумієте словосполучення «внутрішня логіка» структури уроку?

Поміркуйте:

- а) Ще на початку ХХ століття педагог-дослідник Теодор Бенда у книзі «Нервова гігієна і школа» написав: «Настала вже та межа насиченості знаннями, за якою розпочнеться катастрофа...». Як Ви вважаєте, що повинен враховувати учитель при підборі навчального матеріалу на урок?
- б) Знайома вчителька журилася: «Готуюся до уроків однаково, працюю на одній паралелі, викладаю матеріал однаково, а от результати в класах різні, ставлення до навчання неоднакове». Чи зустрічалися Ви з такою ситуацією? Що б Ви порекомендували колезі?

Список рекомендованих джерел

I – Основні джерела:

1. Балл Г.О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти: Науково-методичний збірник / ред. І.П.Зязюна та ін. – К., 1994. – 384 с.

2. Гунько О.А. Зроби цікавим урок історії. 8 – 11 класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 192 с.
3. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник. – Львів; Торонто: Світ, 2003. – 248 с.
4. Машіка В.Т. Застосування методичних прийомів при формуванні правових термінів і понять // Історія в школах України. – 2001. – № 4 – 5. – С. 19 – 22, 26.
5. Мисан В. До проблеми характеристики сучасного уроку історії // Доба. – 2006. – № 1. – С. 1 – 8.
6. Мокрогуз О.П. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні історії / О.П. Мокрогуз // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету: [зб. наук. праць]. – Миколаїв : МДУ, 2009.
7. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії . – Х.: Основа: «Тріада+», 2007. – 192 с.
8. Онищук В.О. Типи, структура і методика уроку в школі. – К.: Рад. школа, 1973. – 159 с.
9. Педагогічний словник / За реакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
10. Терно С. Формування методологічної культури учнів у процесі навчання історії // Історія в школі. – 2000. – №1. – С. 9 – 12.
11. Терно С. Умови формування наукових понять в учнів на уроках історії // Історія в школі. – 2000. – №5. – С. 33 – 37.
12. Худобець О. А. З досвіду роботи із застосуванням презентаційних технологій під час проведення уроків історії / О.А. Худобець // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2005. – № 2. – С. 31 – 33.
13. Форми навчання в школі: Книга для вчителя / За ред. Ю.Л. Мальованого. – К.: Освіта, 1992. – 160 с.

II – Додаткові джерела:

1. Алейников А.Г Креативная педагогика // Вестник высш. шк., 1992. – №1. – С. 35 – 40.
2. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Мн.: Университетское, 1990. – 360 с.
3. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. – М.: Педагогика, 1989. – С. 367 – 378.
4. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.
5. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителей. – М: Просвещение, 1977. – 240 с.
6. Національне виховання учнів засобами українського народознавства: Посібник для вчителів / За ред. Р.П.Скульського. – Івано- Франківськ, 1995. – 178 с.
7. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість. – Харків – Київ: Каравела, 1998. –150 с.

III – Інтернет-ресурси:

1. <http://ualib.com.ua> – електронна онлайн бібліотека. Серія «Педагогіка».
2. Островерхова Н. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. – <http://osvita.ua/school/manage/779>
3. Зайченко І.В. Педагогіка. – Чернігів, 2002. – http://pidruchniki.com.ua/17000308/pedagogika/pedagogika_-_zaychenko_ib
4. Левітас Ф.Л. Сучасний учитель та сучасний урок. – <http://shkola.ua/teacherlesson/view/118>

Питання для самоконтролю:

1. Які Ви знаєте класифікації уроків історії? Яким Ви віддаєте перевагу, чому?
2. Які Ви знаєте рівні структури уроків історії? Що таке дидактична мета?
3. Назвіть найхарактерніші елементи будь-якої структури уроку історії. Як вони відрізняються у часових межах?
4. Як Ви розумієте прийом «визначення очікуваних результатів»? Яким вимогам він має відповідати?
5. Як здійснити аналіз та самоаналіз уроку? Які Ви знаєте види аналізів?
6. Які Ви знаєте педагогічні технології, що найчастіше використовуються на уроках суспільствознавства? Свою відповідь обґрунтуйте.
7. Який характер пізнавальної діяльності учнів повинен переважати на уроці? Чому?
8. Чи потрібно здійснювати постановку навчальних завдань на кожному етапі уроку? Свою відповідь обґрунтуйте.
9. Як ефективно можна сполучати різні форми навчання на уроці? Приведіть приклад із власної практики.
10. Як учитель повинен здійснювати розвиток учнів на уроці? Приведіть приклад із власної практики.
11. Які Ви знаєте методи стимулювання позитивного ставлення учнів до уроків суспільствознавства (історії, правознавства, етики, громадянської освіти, філософії та ін.).

12. Напишіть конспект уроку, використовуючи інноваційні технології. Свій вибір обґрунтуйте.

